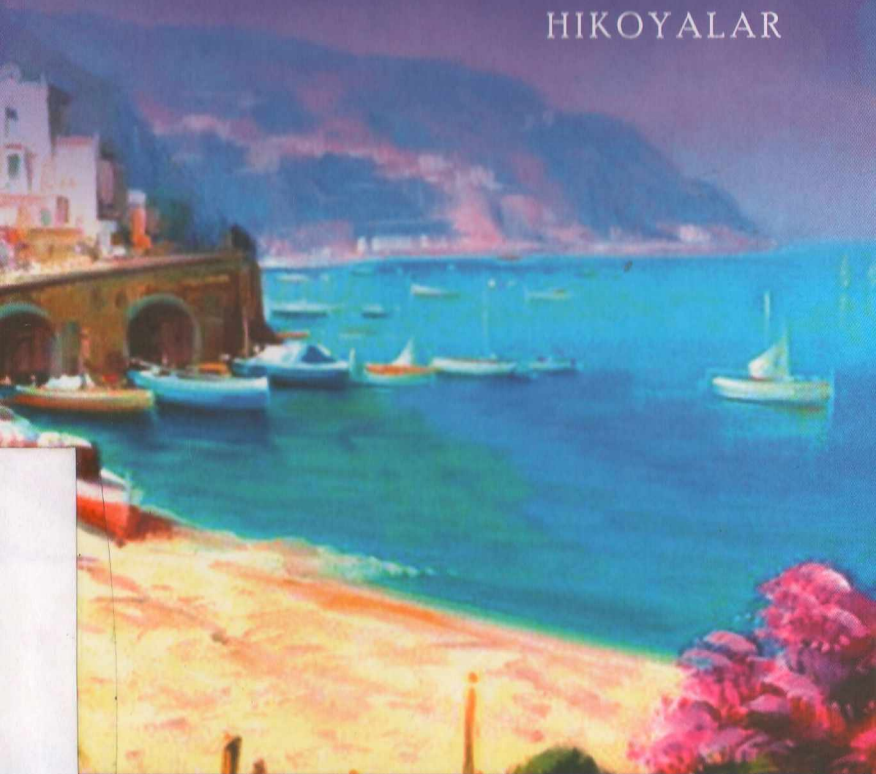

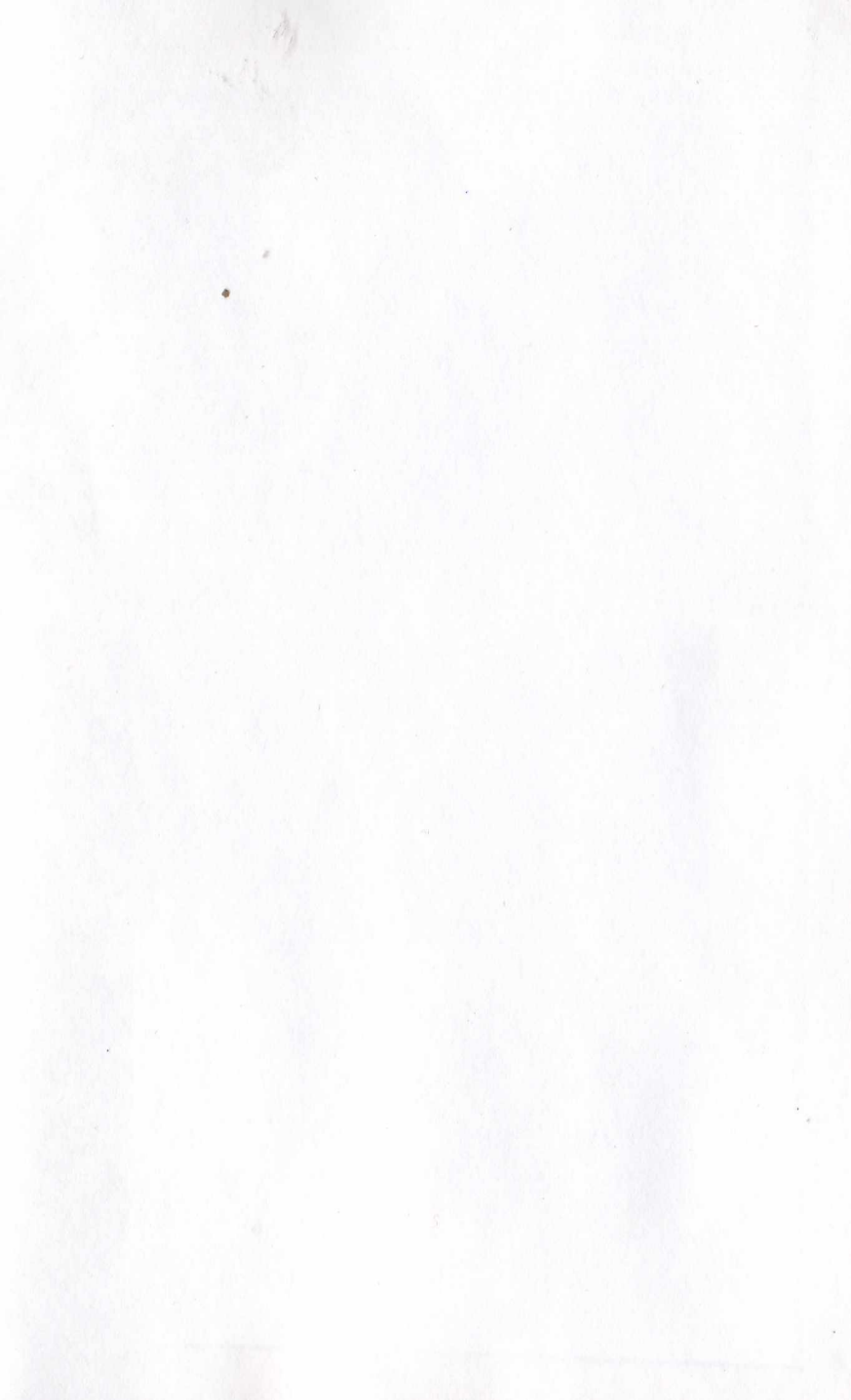
Gi de MOPASSAN

SO'NGGI AFSUS

HIKOYALAR

HON ADABIYOTI TURKUMIDAN

Kitob shu erda ko'rsatilgan muddatdan
kechiktirilmagan holda topshirilishi shart

ilgarigi berilmalar miqdori _____

--	--

JAHON ADABIYOTI TURKUMIDAN

GI DE MOPASSAN

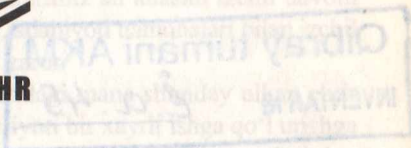
SO'NGGI AFSUS

Hikoyalar

ZIYO NASHR

Toshkent
2020

UO'K: 821.133.1-32

KBK 84(4Fra)

M 74

Tahrir hay'ati:

**Naim Karimov, Umarali Normatov, Erkin A'zam,
Xurshid Do'stmuhammad, Suvon Meliyev,
Shuhrat Sirojiddinov, Dilmurod Quronov, Nurboy
Jabborov, Uzoq Jo'raqulov, Ulug'bek Hamdamov,
Abdurahmon Jo'rayev**

Tarjimonlar:

Nodirabegim IBROHIMOVA va b.

Qo'lingizdagi to'plamdan jahon adabiyotidan saralab tarjima qilingan hikoyalar o'rin olgan. Ulardan biri nafaqaga chiqqanida turmush tashvishlari bilan to'qnashgan qariya haqida. U odamlarga ishonmaydi. Hatto uning ismini aytib murojaat qilsalar ham hadiksiraydi, vahimaga tushadi. Oqibatda tog' yo'lida adashib, qor ostida muzlab qoladi.

Aksariyati insonlarni ezgulikka, bir-biriga mehr ko'rsatishga undovchi hikoyalardan jamlangan ushbu to'plam o'quvchilarimizga hayot sabog'ini beradi, degan umiddamiz.

AN OYIS

ISBN 978-9943-6342-0-6

© N. Ibrohimova va b. (tarj.).

© „Ziyo nashr“ nashriyoti, 2020.

NASHRIYOTDAN

Biz o'tgan mingyilliklar davomida jahon sivilizatsiyasiga ulkan hissa qo'shgan, uni o'zgartira olgan xalqimiz. Madaniyat, san'at, axloq, falsafa, fan va adabiyot sohasida buyuk ajdodlarimiz qoldirgan ulkan meros hali-hanlon dunyoning barcha rivojlangan mamlakatlari tomonidan e'tirof etilib, o'rganib kelinadi. Imom al-Buxoriy, Imom at-Termiziy, Burhoniddin Marg'iloniy, Ahmad Farg'oniy, Muso al-Xorazmiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Abu Nasr Forobiy, Bahouddin Naqshband, Abullays Samarqandiy, Yusuf Xos Hojib, Ahmad Yugna-kiy, Mahmud Koshg'ariy, Ahmad Yassaviy, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Boborahim Mashrab singari yuzlab ajdodlarimiz borki, biz ularni hech ikkilanmasdan jahon miqyosidagi mutafakkirlar deyishga haqlimiz. Ammo bugungi avlod ularning buyuk shaxsiyati, tarixi, jahonshumul shon-shuhrati bilangina cheklanib qolmasligi lozim. Ajdodlarning madaniy, ma'rifiy, ilmiy, ijtimoiy, adabiy faoliyati, hayot tarziga doimo hushyor nigoh va ibrat ko'zi bilan qarashimiz maqsadga muvofiq. Tarixiy manbalarni sinchiklab o'rganadigan bo'lsak, mutafakkir ajdodlarimiz jahon madaniyati, ilmiy va badiiy tafakkuri bilan doimiy tarzda hamqadam, hamnafas bo'lib kelganlar. Jahonda ro'y berayotgan birorta madaniy-intellektual o'zgarish, biror badiiy tafakkur namunasi bobolarimiz nazaridan chetda qolmagan. Ajdodlarimiz ularni o'qib, uqishar ekan, o'z milliy madaniyatlarini rivojlantirish, jahon xalqlaridan ortda qolmaslikni maqsad qilganlar. Ko'plab xorijiy tillarni bilganlari, xorij mutafakkirlari yozgan asarlarni tarjima qilganlari bu o'rinda qo'l kelgan. Eng muhimi, xorij madaniyati, badiiy-ilmiy tafakkuri namunalariga nisbatan shaxsiy to'xtamlari, xulosalari va tanqidiy nuqta-yi nazarlari bo'lgan.

Bugun biz, mamlakatimiz Prezidenti kitobxonlik madaniyatini takomillashtirishni davlat siyosati darajasiga ko'targan bir paytda, o'tmishda yashab o'tgan buyuk ajdodlarimiz an'anasini izchil davom ettirishimiz, jahon madaniyati, san'ati, adabiyoti namunalari bilan izchil va tizimli tarzda tanishib borishimiz zarur.

Xalqimiz ijtimoiy-madaniy hayotidagi mana shunday ulkan ehti-yojni nazarda tutib „Ziyo nashr“ nashriyoti bir xayrli ishga qo'l urishga bel bog'ladi. Ya'ni joriy yildan e'tiboran jahon nasri namunalarining yuz jildligini chop etishga kirishdi.

Mazkur nashrda siz turk, rus, ingliz, italyan, fransuz, nemis, hind, xitoy, arab, eron, yapon, amerika adabiyoti namunalari bilan tanishasiz. Yuz jildlikda Ch. Dikens, L. N. Tolstoy, A. Dyuma, N. V. Gogol, O. de Balzak, A. P. Chexov, Gi de Mopassan, J. London, G. Flober, M. Sholoxov, G. G. Markes, A. Kuprin, V. Shukshin kabi siz muhtaram o'quvchiga nisbatan tanish yozuvchilar asarlari bilan birga, S. King, U. Folkner, V. Vulf, Mo Yang, Chan May Txyun, V. Losa Mario, T. Bug'ra, Alp Dundar, Dino Butssati, R. Akutagava, I. Bunin, K. Chandar, Abdul Muis, Y. Zamyatin singari jahon xalqlari tomonidan e'tirof etilgan-u, ammo o'zbek kitobxonlarining aksariyati ilk bor uchrashayotgan yozuvchilar asarlarini o'qishga muyassar bo'lasiz.

Mazkur yuz jildlik jahon nasrining deyarli barcha janrlarini qamrab oladi. Unda siz jahon o'quvchilarini hayratga solib kelayotgan romanlar, qissalar, novella va hikoyalardan bahramandlik hissini tuyasiz.

Tarjimalar ichida Abdulla Qahhor, Zumrad, Odil Rahimiy, Qodir Mirmuhamedov, Vahob Ro'zmatov, Ozod Sharafiddinov, Ibrohim G'afurovdek mashhur tarjimonlar tomonidan o'girilgan asarlar qatorida umidli yosh tarjimonlar ijod namunalari ham o'rin olgan. Albatta, tarjima asarlar tarkibida rus tili vositasida amalga oshirilganlari ko'proq. Bunda biz tajribali, mahoratli tarjimonlar o'girmalariga bo'lgan ishonch va hurmatni bosh mezon qilib oldik. Shu bilan birga, ingliz, fransuz, nemis, turk, arab, fors tillaridan qilingan original tarjimalarning mutaxassislar tomonidan tan olingan namunalari ham qamrab olishga urindik. Eng muhimi, bu o'rinda badiiy tarjimalar sifati, milliy tilimiz jozibasini qanchalik aks ettirganiga asosiy e'tiborni qaratdik. Yuz jildlikni tayyorlash jarayonida imkon darajasida xalqimiz ma'naviyati va axloqiy o'lchamlariga muvofiq keladigan asarlarni tanlashga harakat qildik.

Ammo shuni alohida ta'kidlashni istardikki, „Jahon nasri namunalari yuz jildligi“ni chop etish nashriyotimiz uchun ilk tajriba. Shunday bo'lgach, mazkur yirik loyihaning kamchiliklari, maromiga yetmagan jihatlari bo'lishi tabiiy. Bu jarayon muttasil davom etib, tajriba va mahorat, texnik imkoniyatlar oshgan sari kamchiliklar ham bartaraf bo'la borishiga ishonamiz. Va, umid qilamizki, xayrli niyat bilan boshlayotgan ishimizdagi juz'iy kamchiliklarni aziz kitobxonlarimiz ma'zur tutadilar. Muhtaram adabiyotshunoslarimiz, adiblarimiz va adabiyot muallimlarimiz keyingi nashrlarni amalga oshirish jarayonida o'zlarining qimmatli maslahatlarini ayamaydilar.

Yaratgan Alloh ishimizni xayrli, ajr-mukofotlarga loyiq, jonajon xalqimiz uchun manfaatli qilsin!

SO'NGGI AFSUS

Butun Manta shahrida „Saval ota“, deb nom chiqargan janob Saval endigina uyg'ondi.

Kuzning mahzun bir kuni. Yomg'ir yog'moqda. Barglar ham yomg'ir singari yerga to'kiladi, ammo ular yirik va biroz tanbal ko'rinadi. Shunga monand janob Savalning ham ko'ngli ezgin. Xona bo'ylab kamin va deraza yo'nalishida aylangani-aylangan. Inson hayotida ba'zan qayg'uli kunlar ham bo'lib turadi. Ammo bu janobning har kuni zimiston: mana, yoshi oltmish ikkiga chiqsa ham. U yolg'iz, keksa bo'ydoq, qalbining hamrohi yo'q. Seni kimdir yaxshi ko'rmaganini anglab turib, yolg'izlikda o'lib ketishdan yomoni bo'lmasa kerak!

Saval hayoti haqida o'ylasa, naqadar quruq va rangsiz degan fikrga keladi. O'tib ketgan bolalik, eski uyi, ota-onasi, so'ngra kollej, dunyoni ko'rishi, Parijda tahsil olishi... Keyin otasining betob bo'lib vafot etishi ko'z o'ngidan o'tdi. Otasi qazo qilgach, Saval Parijdan qaytdi va onasiga hamroh bo'ldi. Yosh yigit va keksa ona birgalikda tinchgina yashashdi, ularga boshqa hech kimning keragi yo'q edi. Onasi ham o'lgach esa... g'amgin hayot boshlandi.

U batamom yakkalanib qoldi. Mana, yaqinda o'zi ham o'lsa kerak. Saval hayotni tark etadi! Naqadar dahshat! Qolgan insonlar esa yashashda davom etadi, sevishadi, kulishadi, hayot gashtini surishadi. Qachondir o'lishlarini bilgan holda xursand bo'lishdan, o'yin-kulgidan voz ke-

cholmaydilar. Kundan keyin, albatta, tun keladi. Hayotdan so'ng o'lim ham muqarrar.

Bu hayotda biror nimaga erishganida, bo'shliq o'rni to'ldirilganida ham alam qilmasdi odamga. Hayotida qiziq voqealar, quvonch, omad, mamnunlik bo'lganida edi! Yo'q, hech nima yo'q. U hayotini uxlash, uyg'onish, yeyish bilan o'tkazib yubordi. Boshqalarga o'xshab uylanay ham demadi. Nega? Uylanishga to'la imkoniyati bor ediku? Balki, sharoit taqozo etmadimi? Yo'q, hammasiga o'zining pessimistligi sabab. Passivlik hayotining mazmuniga aylandi. Natijada, baxtini yo'qotdi. U hatto sevimli bo'lish nima ekanini ham his etmadi. Biror ayolning qaynoq taftini sezmedi. Bo'sa ta'mini tatib ko'rmadi.

Janob Saval shularni o'ylaganicha kamin tomonga oyog'ini uzatib o'tirardi. Ha, hayoti o'xshamadi. U qachonlardir bir xonimni ich-ichidan pinhona sevgandi. Ammo ayol eski bir oshnasi Sandrning xotini edi. Qani endi ayolni turmushga chiqmasdan avval uchratganida... Unga turmush qurushni taklif qilarmidi. Afsus, ular kech uchrashishdi. Shunday bo'lsa-da, Saval uni bir ko'rish-dayoq sevib qolgandi. Uni orzulab bedor o'tgan tunlarni yaxshi eslaydi.

Yoshligida ayol biram yaxshi, mehribon, sochlari malla va jingalak edi. Hozir u ellik yetti yoshda. Baxtli ko'rinadi. O'shanda ayol ham uni sevganida, Savalning sevgisini payqaganida edi!.. Agar Saval sevgi izhor qilganida bunga qanday qaragan bo'lardi?... Saval o'ziga-o'zi tinimsiz savol berardi.

Saval ayol bilan birga Sena qirg'og'i bo'ylab yugurishga chiqqanlarini, yakshanba nonushtalarini esladi. Bir kuni ular o'zlari bilan yegulik olib daryoga borishdi. Bahorning ajoyib bir kuni edi. Qushlar ham quvonchdan qo'shiq aytardilar. Ikkisi daryo bo'yida nonushta qilishdi. Atrofni

gullarning mayin ifori tutib ketgandi. So'ngra, u Savalga suyanib bir muddat mudrab qoldi.

– Hecham bunchalik maroq bilan uxlamagandim, – degandi ayol uyg'ongach.

So'ngra ular qirg'oqda sayr qilishdi. Ayol uni qo'ltiqlab olgandi.

– Men sarxushman, – derdi nuqul kulib.

Xonim o'tlar va liliyalardan gulchambar yasab, boshiga qo'ndirdi:

– Xo'sh, yoqdimi senga?

Saval indamadi. U bu go'zalikka mos ta'rif topolmagan, uning qarshisida tiz cho'kishga shay turardi. Ammo tilidan boshqa so'zlar chiqdi:

– Qo'ysang-chi! Tentaklik! – dedi-yu, o'zi yig'lab yuborayozdi.

Ular to'liqlarni kuzatib ancha sayr qilishdi.

– Balki, uyga qaytarmiz?

Saval shunday deganda ayol unga ajablanib boqdi.

– Mayli, do'stim. Charchagan bo'lsangiz, qaytamiz.

– Charchamadim. Shunchaki, Sandr uyg'onganmikin, deb o'ylayapman.

– Albatta. Agar shundan cho'chiyotgan bo'lsangiz, bu boshqa gap. Ketdik!

Ular jimgina ortga qaytishdi. Hozir shularni o'ylagan Saval ayolning holatini endi tushunayotgandi. Nahotki, u ham...

Saval yuzining qizarganini sezdi. Xuddi o'ttiz yoshiga qaytib qolgandek, ayol „Sizni sevaman“, deyayotgandek tuyuldi. Axir, shunday bo'lishi mumkin edi-ku? Savalning ichini it tirnay boshladi. Men hammasiga oydinlik kiritishim shart! U darhol kiyina boshladi. „Yoshim allaqachon oltmish ikki, u esa ellik yettida. Endi hammasini so'rashga haqim bor“.

cholmaydilar. Kundan keyin, albatta, tun keladi. Hayotdan so'ng o'lim ham muqarrar.

Bu hayotda biror nimaga erishganida, bo'shliq o'rni to'ldirilganida ham alam qilmasdi odamga. Hayotida qiziq voqealar, quvonch, omad, mamnunlik bo'lganida edi! Yo'q, hech nima yo'q. U hayotini uxlash, uyg'onish, yeyish bilan o'tkazib yubordi. Boshqalarga o'xshab uylanay ham demadi. Nega? Uylanishga to'la imkoniyati bor ediku? Balki, sharoit taqozo etmadimi? Yo'q, hammasiga o'zining pessimistligi sabab. Passivlik hayotining mazmuniga aylandi. Natijada, baxtini yo'qotdi. U hatto sevimli bo'lish nima ekanini ham his etmadi. Biror ayolning qaynoq taftini sezmedi. Bo'sa ta'mini tatib ko'rmadi.

Janob Saval shularni o'ylaganicha kamin tomonga oyog'ini uzatib o'tirardi. Ha, hayoti o'xshamadi. U qachonlardir bir xonimni ich-ichidan pinhona sevgandi. Ammo ayol eski bir oshnasi Sandrning xotini edi. Qani endi ayolni turmushga chiqmasdan avval uchratganida... Unga turmush qurushni taklif qilarmidi. Afsus, ular kech uchrashishdi. Shunday bo'lsa-da, Saval uni bir ko'rish-dayoq sevib qolgandi. Uni orzulab bedor o'tgan tunlarni yaxshi eslaydi.

Yoshligida ayol biram yaxshi, mehribon, sochlari mal-la va jingalak edi. Hozir u ellik yetti yoshda. Baxtli ko'rinadi. O'shanda ayol ham uni sevganida, Savalning sevgisini payqaganida edi!.. Agar Saval sevgi izhor qilganida bunga qanday qaragan bo'lardi?.. Saval o'ziga-o'zi tinimsiz savol berardi.

Saval ayol bilan birga Sena qirg'og'i bo'ylab yugurishga chiqqanlarini, yakshanba nonushtalarini esladi. Bir kuni ular o'zlari bilan yegulik olib daryoga borishdi. Bahorning ajoyib bir kuni edi. Qushlar ham quvonchdan qo'shiq aytardilar. Ikkisi daryo bo'yida nonushta qilishdi. Atrofni

gullarning mayin ifori tutib ketgandi. So'ngra, u Savalga suyanib bir muddat mudrab qoldi.

– Hecham bunchalik maroq bilan uxlamagandim, – degandi ayol uyg'ongach.

So'ngra ular qirg'oqda sayr qilishdi. Ayol uni qo'ltiqlab olgandi.

– Men sarxushman, – derdi nuqul kulib.

Xonim o'tlar va liliyalardan gulchambar yasab, boshiga qo'ndirdi:

– Xo'sh, yoqdimi senga?

Saval indamadi. U bu go'zalikka mos ta'rif topolmagan, uning qarshisida tiz cho'kishga shay turardi. Ammo tilidan boshqa so'zlar chiqdi:

– Qo'ysang-chi! Tentaklik! – dedi-yu, o'zi yig'lab yuborayozdi.

Ular to'lqinlarni kuzatib ancha sayr qilishdi.

– Balki, uyga qaytarmiz?

Saval shunday deganda ayol unga ajablanib boqdi.

– Mayli, do'stim. Charchagan bo'lsangiz, qaytamiz.

– Charchamadim. Shunchaki, Sandr uyg'onganmikin, deb o'ylayapman.

– Albatta. Agar shundan cho'chiyotgan bo'lsangiz, bu boshqa gap. Ketdik!

Ular jimgina ortga qaytishdi. Hozir shularni o'ylagan Saval ayolning holatini endi tushunayotgandi. Nahotki, u ham...

Saval yuzining qizarganini sezdi. Xuddi o'ttiz yoshiga qaytib qolgandek, ayol „Sizni sevaman“, deyayotgandek tuyuldi. Axir, shunday bo'lishi mumkin edi-ku? Savalning ichini it tirnay boshladi. Men hammasiga oydinlik kiritishim shart! U darhol kiyina boshladi. „Yoshim allaqachon oltmish ikki, u esa ellik yettida. Endi hammasini so'rashga haqim bor“.

Saval ayolning yoniga yo‘l oldi. Sandrning uyi shu ko‘cha-da, deyarli qarama-qarshi edi. Eshikni yoshgina oqsoch qiz ochdi. Qiz mehmonning bunchalik erta kelganidan ajablandi.

– Barvaqt kelibsiz, janob Saval? Hammasi joyidami?

– Tinchlik, azizam. Bekangga kirib aytsang, uni hozi-roq ko‘rishim kerak.

– Bekam bandlar, oshxonada qishga deb murabbo yop-yaptilar. Hali tungi kiyimlarini ham yechmagandilar.

– Ha, ha, mayli. Ammo aytib qo‘y, muhim gapim bor.

Oqsoch ketdi. Saval mehmonxonada u yoqdan bu yoqqa kezinardi. „Zarari yo‘q. Men undan oddiy ohangda so‘rayman. Xuddi biror taomning retseptini so‘ragan kabi. Axir, yoshimiz bir joyga borib qolgan, ayb emas“.

Eshik ochilib, ayol kirib keldi. U endi og‘ir-vazmin, to‘lishgan edi. Qo‘llarida murabbo yuqi bilan mehmonga yaqinlashdi.

– Sizga nima bo‘ldi, do‘stim, salomatmisiz? – so‘radi u jilmayib.

– Yaxshiman, shunchaki sizdan men uchun muhim bo‘lgan bir nimani so‘ramoqchi edim. Faqat va‘da bering, rostini aytasiz.

– Sizni hecham aldamaganman. So‘rang!

– Xo‘sh... Men sizni bir ko‘rishda sevib qolgandim. Buni sezganmisiz?

Ayol nim tabassum qildi. So‘zlarida unutilib ketgan ohang bo‘y ko‘rsatdi:

– Tentak! Albatta, boshidayoq sezganman.

– Bilgansiz? – Saval shoshib qoldi. – Unda nega?..

– Nima nega?

– Nega... bunga qanday qaragansiz? Nima deb javob bergan bo‘lardingiz o‘shanda?

Ayol yoyilib kuldi. Barmoqlaridagi murabbo tomchilari yerga oqdi.

— Menmi? Axir, bu haqda sirayam so'ramagansiz-ku? So'ramasangiz, qanday qilib birinchi bo'lib sevgimni tan olardim!

Saval unga yaqinroq keldi:

— Ayting... ayting-chi, daryo bo'yida sayr qilganimiz esingizdami?

— O'sha kunni eslayman, — dedi ayol uning ko'ziga tikilib.

Saval titroq bilan yana so'radi:

— Agar... agar o'sha kuni sizga ko'nglimni ochganimda nima qilardingiz?

Ayol o'zining baxtiyor tabassumiga erk berdi va baland ovoz hamda biroz kesatiq bilan javob qaytardi:

— Qabul qilardim, do'stim mening.

Shunday deb u oshxona tomon shoshib ketib qoldi.

Saval og'ir yuk bilan tashqariga chiqdi. Katta qadam tashlab ketib borar, yomg'irni his etmas, ko'zlari hech nimanisi ko'rmasdi. Senaga yetib borgach, qirg'oq bo'ylab keta berdi. U uzoq sayr qildi. Kiyimlari, shlapasi suvga bo'kdi. Saval ayol bilan nonushta qilgan va qo'l ushlab sayr qilgan aynan o'sha joyni ko'zlab ketardi. Yetib kelgach esa o'tloqqa cho'kdi va daraxt panasida yig'lab yubordi.

SOVUQ KUNLAR

Tushlikdan so'ng bir joyga yig'ilgan erkaklar ovga chiqqan paytlarida yuz bergan eng qiziqarli sarguzashtlar-ni so'zlab berayotgandi. Ajoyib mergan, uddaburon ovchi sanalgan eski qadrdonimiz janob Banifas tabiatan quvnoq, aqlli, faylasuf hamda donishmand odam edi. U ovga oid hazillarni sevar, qayg'uli hikoyalarni esa jini suymasdi. Janob Banifas bu safar bizni hayron qoldirib, kutilmaganda shunday dedi:

— Men g'aroyib bir hikoyani bilaman, to'g'rirog'i, ovga chiqqan paytlarimda yuz bergan qayg'uli bir hodisa. Ilgari bunga o'xshash hikoyalarni sira so'zlab bermaganimni hisobga olganda shuni aytib qo'yishim kerakki, u boshqalaridan ancha farq qiladi va sizni umuman zavqlantirmaydi, deb qo'rqaman. Hikoya u qadar hayratlanarli ham emas. Demoqchimanki, unda asablarni qitiqlaydigan qiziqarli hech narsa yo'q. Lekin, aslida, hamma gap ham shunda-da. O'shanda o'ttiz besh yoshda edim va ov eng sevimli mashg'ulotimga aylangandi. Ovga mukkasidan ketgan vaqtlarimda men hatto Jyumeja o'rmonlari orasida quyon va turli yovvoyi hayvonlar ko'p bo'lgan katta hududni sotib ham olgandim. Kundalik tashvishlardan ortib u yerga yiliga bir marta, shunda ham atigi to'rt-besh kunga, faqat yolg'iz borishga to'g'ri kelardi. Chunki bu qalin o'rmonda tunagani qo'nalg'a topish anchayin mushkul vazifa edi va ayni ana shu sabab do'stlarimni u yerga olib borolmasdim.

Ov mahali menga nafaqadagi jandarm, vijdonli, qattiqqo'l, intizomga qattiq rioya qiladigan, mas'uliyatli, brakonyerlarga haqiqiy xavf-xatar tug'dira oladigan hamda shu bilan birga beozor qari qorovul hamrohlik qilardi. U qishloqdan juda olisda joylashgan ikkita tor xona va bitta oshxonadan iborat kichkinagina kulbada yashardi. Atigi bitta karavot, kiyimlar qo'yiladigan bitta javon va bitta kursi sig'adigan tor xonalarning biri kaminaga ajratilgandi. Ikkinchi xonani esa Kavalye amaki egallagandi. UZR so'rayman, men sobiq jandarm hikoyamning boshida yolg'iz yashaydi, deb aytib biroz yanglishibman. U o'n to'rt yoshli jiyanini asrab olgandi. Bola ba'zan ro'zg'orga kerakli mahsulotlarni keltirish uchun uch chaqirim yo'l bosib qishloqqa borar va uy yumushlarini bajarishda amakisiga yaqindan ko'maklashardi. Bu oriq, baland bo'yli bolaning sochlari tovuq patlariga o'xshardi va o'shanday oppoq edi. Olisdan u xuddi taqirday tuyulardi. Bolaning gavdasiga nisbatan katta oyoqlari hamda uzun qo'llari e'tiborni tortardi. U biroz duduqlanar va odamning ko'zlariga sira tik qarolmasdi. Hayvonlar orasida hayvonchalar qanday o'rin egallasa, odamlar orasida u ham xuddi shunday mavqega ega edi. Ha, bu bolacha ko'rinishidan bo'rsiqni yo isqirt tulkichani eslatardi. U ikki xonani birlashtiradigan zinapoya ostida uxlardi. Kavalye amakining uyida tayyorlanadigan ovqatlarning hammasini ham tanovul qilishga yaroqli deb bo'lmasdi, shuning uchun menga Selesta ovqat tayyorlardi. Ov qilishga borgan paytlarim Kovalye oshxonani qishloqda yashaydigan shu qari kampirga bo'shatib berishga majbur edi. Shunday qilib, siz hikoyamning barcha qahramonlari va voqea sodir bo'lgan joy bilan yaqindan tanishib oldingiz, endi hikoyaning o'zini eshiting. Men Ruanadan otda yurib borardim. Kavalye amakining Bok laqabli iti ortimdan qolmaslikka intilardi. Katta, kuchli va keng ko'krakli it barglar orasidan

o'lja izlardi. Yo'l xaltasini miltiq bilan birga belimga osib olgandim. Kun sovuq edi. Qattiq shamol esar, osmonda esa qora bulutlar kezardi. Men kentel cho'qqisiga ko'tarilarkanman, keng Sena adirlariga tikildim. Ilon iziga o'xshab bir-biriga ulanib ketgan daryolar va irmoqlarni ko'rdim. Ruanadan chapda esa osmono'par tog'larning go'zal ko'rinishi ko'zni qamashtirardi. Undan so'ng otga qamchi bosib, Rumars o'rmonidan o'tib, soat beshlarda „Pavilyon“gacha yetib bordim. Meni u yerda Kavalye amaki va Selesta kampir kutib turardi. O'n yil men bir joyga bitta yo'l bilan keldim va meni o'n yil o'sha odamlar har doim bir xil so'zlar bilan kutib olardi:

– Xayrli kun, janob. Yaxshimisiz?

Kavalye amaki sira o'zgarmagandi. U hayotdagi buzg'unchi o'zgarishlardan qo'rqmay, qari eman kabi ularga ko'kragini tutib yashardi. Ammo Selesta, oxirgi to'rt yil ichida tanib bo'lmas darajada o'zgarib ketdi. To'g'rirog'i, kampir qarib qoldi. U meni yaxshi ko'rardi. Ketayotganimda esa faqat bir gapni takrorlardi:

– O'ylaymanki, janob, biz oxirgi marta ko'rishmaypmiz.

Men otdan tushdim va Kavalyening qo'lidan tutib salomlashdim. U otning arqonini qo'limdan oldi hamda kichkina otxona tomon yetakladi. Men oshxonada kuy-malanayotgan Selesta bilan ko'rishib, biroz subatlashib turdim. Ko'p o'tmay qorovul ham bizga hamrohlik qildi. Uning nigohlaridan nimadandir tashvishda ekanligini darrov sezdim.

– Nima bo'ldi, Kavalye? Hammasi joyidami? Qanday yangiliklar bor? – deb so'radim.

– Yaxshisi ham yomoni ham bor, – deya g'udrandi u.

– Aytavering, birodar? Nima bo'ldi?

U „yo'q“ degandek boshini chayqadi.

– Hozir emas, janob, men sizni kelgan kuningizdanoq xavotirga solishni istamasdim...

Qancha talab qilmay, Kovale o'z tashvishi bilan tushlikka qadar kayfiyatimni buzmaslikka ahd qilganini aytib, qarorida qat'iy turib oldi. Biroq uning yuzidagi alomatlar-ga qarab ish nihoyatda jiddiyligini anglab yetdim. Suhbat davomida uning jiyanini ko'rinmayotganini payqab:

– Darvoqe, Marius qani? – so'radim.

Qorovul bunday savolni kutmaganidanmi, jinoyat usti-da qo'lga tushgan odamday betoqlanib, hatto titrab ketgan-dek tuyuldi.

– Hammasini hozirning o'zida aytganim yaxshi. Qal-bimni egallagan qayg'u ham, aslida, u tufaylidir. U hozir otxonada, janob, ko'zingizga ko'rinishga qo'rquyapti. – Qorovul o'ng'aysizlanib, gapirishga qiynalar, nazarimda, hamon ikkilanardi. Kutilmaganda uning ovozi o'zgardi. Yuzlarida esa chuqur qarilik ajinlari paydo bo'ldi hamda u asta-sekin tilga kirdi.

– O'tgan yili qishda Rozerye hududida kimdir tuzoq qo'yayotganligini sezib qoldim, ammo topa olmadim. Bu vaqtda Ekorshvila atrofida yangilari paydo bo'ldi. Bu mut-taham oldindan qayerga borishim va nima ish qilishimni yaxshi bilardi. Nihoyat bir kun Mariusning bozor kuni kiyadigan shimini tozalayotib, cho'ntagidan sim topib ol-dim. Yosh bola simni nima qilarkin, deb ko'p o'yladim. Bu haqda bir hafta bosh qotirdim va uning aynan dam olgani uyga qaytgan soatlarda qayergadir g'oyib bo'lishini sezib qoldim. Shundan so'ng men uning ortidan kuzata boshla-dim. Boshida xayolimga hech narsa kelgani ham yo'q, le-kin bir kun tongda atayin dam olgani xonamga kirdim. U meni uxlab qoldi, deb o'ylab tashqariga chiqdi. Bolaning ortidan sekin kuzatib bordim. Tasavvur qilyapsizmi, o'sha muttaham o'g'ri deb yurganim – mening o'z jiyanim ekan.

Men sizning qo‘l ostingizga qorovullik qilib, yerlaringizni qo‘riqlayman-u, u bo‘lsa... Ko‘zimga tuz sepib yurgan ekan, nonko‘r. Qonim qaynab uni shunday kaltakladimki, joyida o‘ldirib qo‘yishimga ozgina qoldi. Bolani sizning ko‘zingiz oldida jazolash bilan ham qo‘rqitdim. Shunaqa gaplar, janob, bunday vaziyatga hech tushmagandim. Uni qanday jazolay, o‘zingiz ayting. Mariusning ota-onasi yo‘q. Qarindoshlaridan yolg‘iz men borman. Shuning uchun ham uni o‘z qaramog‘imga olgandim. To‘g‘risini aytsam, bu sag‘ir yetimchani ko‘chaga haydagani ko‘zim qiymaydi. Unga bu ishni yana qayta qilsa, oxir-oqibat mendan rahm-shafqat kutmasligini tushuntirdim. To‘g‘ri ish qilibmanmi, janob, nima deysiz?

Men unga qo‘limni uzatdim va:

– Albatta, siz xatoga yo‘l qo‘yganingiz yo‘q, Kavalye. Siz vijdonli odamsiz!

– Rahmat janob, endi ruxsat etsangiz, bolani olib kelsam, uni yaxshilab qo‘rqitib qo‘ymasak bo‘lmaydi.

Qariyani bu shashtidan qaytarish befoydaligini bilar-dim, u, baribir, o‘z aytganidan qolmasdi. Qari jandarm Mariusning ortidan bordi va qulog‘idan tortib olib keldi. Men singan kursida sudyalarga o‘xshab, qiyofamga jiddiy tus berib voqeani kuzatib turardim. Marius o‘tgan yilgidan ancha ulg‘ayib, yanada xunuklashib hamda ayyorlashib qolgandi. Uning uzun qo‘llari esa nihoyatda qo‘rqinchli edi.

Iymonli tog‘a jiyanini insofga chaqirar ekan:

– Xo‘jayindan kechirim so‘ra! – deb buyurdi.

Bola hadeganda og‘zini ochavermadi. Shunda sobiq jandarm jahl otiga mindi va qo‘lidagi tayog‘i bilan tushirdi.

– Kechiring!.. Kechiring!.. Kechiring!.. Men boshqa bunday qilmayman, deb ayt. Kavalye qo‘lidagi tayog‘ini pastga tushirdi va jiyanini tiz cho‘kib uzr so‘rashga majbur-ladi. Bola ko‘zlarini yerga qadadi va:

– Kechiring, – deb to'ng'illadi.

Shundan so'ng Kovalye uni qo'ldan tortib o'rni-dan turg'azdi va yana bir musht tushirdi. Marius tashqariga otilib chiqib ketdi-yu, kechgacha ko'rinmadi.

Kavalye xuddi sinib qolganday edi.

– Uning ichiga shayton o'rناshib olgan. Odamning ola-si ichida bo'larakan, deganlari shu bo'lsa kerak-da! – dedi u yelkasini qisib. – Meni u qanday ranjitganini so'z bilan tasvirlab berolmayman, janob!

Uni tinchlantirishga urinib ko'rdim, biroq bari befoy-da edi. Erta tongda ovga chiqishimizni bahona qilib, vaqt-liroq dam olmoqchi bo'ldim. Xonamga kirganimda itim karavotim yonida yotardi. Chiroqni o'chirib, toza o'ringa cho'zildim. Yarim kechasi itning qo'rqinchli akkillashidan uyg'onib ketdim. Ko'zlarimni ochganimda xona tutunga to'lgandi. O'rnimdan yugurib turdim va chiroqni yoqdim. Bir tepib eshikni ochgandim, ichkariga alanga otilib kirdi. Kulba yonayotgandi.

Men emandan yasalgan qalin eshikni qayta mahkam-lab, tezda kiyimlarimni kiyib, choyshabdan arqon tayyor-ladim. Avval itni, keyin kiyimlarim solingan jomadonlarni, ov miltig'i-yu ov sumkasini tashqariga uloqtirdim va ar-qonga osilib, yong'indan qutulib chiqdim.

Keyin ovozim boricha baqira boshladim:

– Kavalye! Kavalye! Kavalye!

Ammo qorovul uyg'onmasdi. Qari jandarm qattiq uy-quda edi.

– Uy yonyapti! Kavalye! Xudo haqi uyg'oning!

Qariya tutundan bo'g'ilib qolgan bo'lsa kerak, deb o'y-lab qoldim va miltiqni olib o'qladim-da, derazaga qarab ot-dim. Bu safar o'zini yo'qotib qo'ygan qariya deraza oldida paydo bo'ldi. U gurullab yonayotgan olovga nima qilishini bilmay hayron qarab turardi.

– Uy yonyapti! O‘zingizni derazadan tashqariga oting! – deb baqirdim bor ovozim bilan.

Qariya aytganimday qildi. U tashqariga chiqishi bilan uyning yonib bo‘lgan devorlari yerga quladi.

Bir necha daqiqa ichida uydan kuldari bo‘lak hech narsa qolmadi.

Kavalye titrar, nima qilishni bilmasdi:

– Yong‘in qayerdan chiqibdi? – deb so‘radi.

– Bilmadim. Oshxonadan bo‘lsa kerak, – dedim men.

– Kim qilgan bo‘lishi mumkin?

Birdan u anglab yetdi:

– Marius! Yo tangrim! Nima uchun tunagani uyga qaytmaganligini endi tushundim. Iblis! – deb baqirardi qariya telbalarcha.

Birdan:

– Selesta? Selesta qani? – deb so‘radim qari ayolni eslab.

U hech nima deb javob berolmadi. Dahshatli yong‘in ichra bir begunoh kampirning yonib ketganini sezmabmiz ham. Biz, hatto, uning baqirganini ham eshitmabmiz. Olov otxonaga ham o‘tgandi. Kavalye otni qutqarish uchun yugurib ketdi. U otxonaning eshigini ochgandi hamki, kimdir ichkaridan otilib chiqdi. Chol yerga yuztuban yiqildi. Bu Marius edi. Qorovul uning ortidan telbalarcha yugurib ketdi, biroq jiyaniga yetishi amri mahol edi. Hammasi shunchalar tez yuz berdiki, men nima bo‘lganini anglayolmadim. Aqlimni yig‘masimdan qariya qo‘limdagi miltiqni yulqib, o‘qlangan yo o‘qlanmaganligini ham tekshirib ko‘rmasdan, bolani nishonga oldi va o‘q uzdi. Men uning yoniga yugurib bordim, biroq bola o‘layotgan odamdek xirrilab nafas olardi. U bir og‘izam gapirmay, vafot etdi. Kavalye, bitta ko‘ylakda turgan joyida tosh qotib qolgandi. Qishloq odamlari qorovulni olib ketishdi, chunki u esdan

og'ib qolgandi. Meni sudga guvoh sifatida chaqirishdi. Voqeaning hammasini tafsilotlarigacha oqizmay-tomizmay aytib berdim. Kavalyeni oqlashdi, biroq suddan keyin u g'oyib bo'ldi va butun umrga bu yerlarni tark etdi. Men uni qayta uchratmadim. Mana, janoblar, bu sizga mening qari jandarm to'g'risida aytib bermoqchi bo'lgan mungli hikoyam edi.

qayrila turib yulduzlar to'lg'in urgan bu daryoni povullab otilib chiqishga majbur qilardi go'yo.

Yulduzlardan tortib gazchiroqlargacha – barchasi yengil havoda lipillab-yarqillab turardi. Osmon toqlarida ham, shaharda ham had-hisobsiz chiroqlar porlab turganidan tunning qa'ri yorishib ketgan edi. Bunday porloq kechalar uzundan uzoq serquyosh kunlardan ko'ra zavqliroqdir.

Xiyobondagi ko'psonli qahvaxonalar shu'la to'kib turadi, odamlar esa sayr qilishadi, xandon otib kulishadi, qadah ko'tarishadi. Oniy lahzaga teatrga nazar soldim. Qaysi teatr edi u? Bilmayman. U yer shunchalar yorug' ediki, ko'nglim g'ash tortib tezgina uzoqlashdim: zarhal ayvonni oynaday ravshan namoyish etib turgan o'tkir yorug'lik, ulkan bil-lur qandillarning yasamaday tuyuladigan yarqiroq nurlari, sahna chiroqlarining jilvalanishi – bularning barchasi notabiiy, chidab bo'lmas darajada bo'lib, ko'ksimni qayg'u-hasratga to'ldirdi. Men Yelisey dalalari sari otildim: u yerda tungi ayshini boshlagan restoranchalar barglar orasida gulxanday lovullab ko'rinadi. Sap-sariq shu'lalarga chulg'angan kashtanlar rang-barang qilib bo'yalgan, ichdan nur taratib turuvchi afsonaviy daraxtlarga o'xshaydi. Dumaloq elektr chiroqlari dam yaltiroq va kumushrang oymomalar-ni, dam osmondan tushgan oysimon tuxumlarni, dam xiyol titrab turgan ulkan marvaridlarni eslatadi: ular o'zining sirli sadafrang, ayni paytda shohona shu'lalari bilan manfur, rasvoyi raddibalo gazchiroqlarning ayanchli „tilcha“lari-ni ham, marjonday tizilgan rang-barang shishachiroqlarni ham xira torttirib qo'ygan.

Men G'alaba darvozasining tagida to'xtab, chiroqlar-ni ikki tomonlama muvoziy zanjiri o'rtasidan Parijga tomon yo'nalgan uzun va ulug'vor shohko'chani hamda shundoqqina boshim ustidagi samo yoritkichlarini tomo-sha qila boshladim. Eh, hududsiz fazoga tavakkal sochib

yuborilgan va u yerda jimjimador naqshlar hosil qilgan bu samo mash'alalari bizni taxayyul va orzu-istaklar olami-ning qaysi puchmoqlariga yetaklamaydi deysiz?!

Men Bulon o'rmoniga kirdim va u yerda uzoq-uzoq qolib ketdim! Daf'atan tanamga g'alati bir titroq yugurdi, kuchli tug'yon to'lqin singari butun borlig'imni chulg'ab oldi, cheksiz hayajon va sururdan shaytonlab qolay dedim.

Men yana uzoq sang'idim, judayam uzoq. Keyin esa orqaga qaytdim.

G'alaba darvozasi ostida qayta paydo bo'lganimda qay mahal edi? Bilmayman. Butun shahar qotib uxlar, og'ir va sim-siyoh bulutlar sekin-asta osmonni bosib kelar edi.

Daf'atan nimadir g'alati, g'ayritabiiy bir hodisa ro'y berajagini his etdim – salqin kuchayib, havo quyuqlashganday, tun, ha, men uchun bag'oyat sevimli bo'lgan shu tun yuragimni siqib, o'z og'irligi bilan bosib kelayotganday bo'ldi.

Endi shohko'cha butunlay bo'shab qolgan. Yolg'iz ikki mirshab faytunlar to'xtash joyida u yoqdan bu yoqqa borib-kelishardi. Ko'chaning piltalari zo'rg'a lipillab turgan gazchiroqlar bilan yoritilgan qatnov qismida sabzavot yuklangan aravalar turnaqator bo'lib Markaziy bozor sari yo'nalgan edi. Qorong'ilikka deyarli singib ketgan aravakashlar mudrashadi, otlar bir-birining ortidan bir maromda yo'rtib borishadi, hatto yog'och ko'prikda ham tuyoqlarining taqillashi eshitilmaydi. Ko'cha chiroqlari shu'lasida sabzilar qizil, sholg'om – oq, karam – yashil rangda yiltillab ko'rinadi; bu qizil shunchaki qizil emas – xuddi olov, oqini – xuddi kumush, yashilini – naq zumrad deysiz! Aravalar birin-sirin o'tib borishardi. Birmuncha vaqt ularning ortidan tushib oldim, keyin esa Qirol ko'chasiga burildim va yana xiyobonga kelib qoldim. Endi na sershovqin olomondan, na yaraqlagan qahvaxonalardan nom-u nishon yo'q, yolg'iz uyi sari shoshilgan bir necha kechikkan yo'lovchilargina

ko‘rinib qoladi. Parijni hech qachon hozirgiday huvullagan, kimsasiz ko‘rgan emasdim. Soatimga qaradim: tungi ikki.

G‘ayritabiyy bir kuch meni nuqilaydi, yana izg‘ishga undaydi. Bastiliya maydoniga bordim. Shu yerda daf‘atan bu qadar sim-siyoh tunni boshqa hech qachon ko‘rmaganligimni anglab qoldim. Negaki qorong‘ining zo‘ridan hatto Iyul kolonnasini ham ilg‘ab bo‘lmas, uning oltin qubbalari ham quyuq zulmatda ko‘zdan g‘oyib bo‘lgan edi. Osilib turgan mahobatli va zich bulutlar qatlami yulduzlarni yutib yuborgani yetmaganday, uni ham komiga tortish uchun yerga tushgan kabi edi.

Men izimga qaytdim. Atrofimda endi hech jondan asar yo‘q. Shunday bo‘lsa-da, Shato d’O maydonida qandaydir mast holda yurgan kishiga urilib ketay dedim, keyin u ham ko‘zdan yo‘qoldi; birmuncha vaqt uning alpang-talpang qadam tovushlari baralla eshitilib turdi. Yana olg‘a ketdim. Monmartdan Sena daryosiga qarab fayton ketib borardi. Kucherni chaqirdim, ammo hech qanday javob bo‘lmadi. Druo ko‘chasi kunjagida allambalo bir ayol daydib yuribdi.

– Janob, Xudo xayringizni bersin...

Men uning uzatilgan qo‘llarini sezmaganga olib qadamimni tezlatdim. Mana, yana hech kim yo‘q. „Vodevil teatri“ oldida eskifurush oqava zovurini titkilab yuribdi – qo‘lchirog‘i naq yer ustida tebranadi.

– Soat necha bo‘lganikin, qadrdon? – so‘radim undan.

U esa po‘ng‘illab berdi:

– Men qayerdan bilay?! Soatim bo‘lmasa...

Aynan shu paytda birdan gazchiroqlarning ortiq yonmay qo‘yganini sezib qoldim. Bilaman, yilning bu paytida tejash maqsadida ancha barvaqtroq – hali g‘irashiradayoq gazchiroqlarni o‘chirib qo‘yishadi; ammo-lekin quyosh chiqishigacha hali olam-zamon vaqt bor, olam-zamon!

„Markaziy bozorga boray-chi, – o‘yladim men, – hech bo‘lmasa o‘sha yerda biror hayot nishonasi bordir axir?!“

Yana yo‘lga tushdim. Biroq endi qaysi yo‘ldan yurish kerakligini farqlolmay qoldim. Xuddi o‘rmonda ketayotganday tanish ko‘chalarni tusmollab ketaverdim.

„Lion krediti“ binosi oldida menga it tashlanib qoldi. Grammon* ko‘chasiga qayrildim. Ammo yana tezda adashib qoldim, toki Birjani temir panjaralaridan tanib qolmagunimcha shu taxlit adashib yuraverdim. Butun Parij uyquga cho‘mgan, qandaydir bir chuqur va vahim uyquga cho‘mgan. To‘satdan uzoqdan faytonning taraqlashi eshitilib qoldi, bu – halizamon yonginamdan o‘tib ketgan faytonning o‘zginasi bo‘lsa ehtimol. Uni quvib yetish maqsadida bo‘m-bo‘sh va sim-siyoh ko‘chalardagi taraqlashga ergashib ketaverdim, ha, xuddi o‘lim singari zimiston ko‘chalarda.

Lekin yana adashib qoldim. Hozir qayerdaman? Shuncha barvaqtdan gazchiroqlarni o‘chirib qo‘yish qanaqa bema’nilik o‘zi? Na o‘tkinchilar, na kechikkan ishratparastlar, na uysiz daydilar – biror kimsa yo‘q. Hatto mov bo‘lgan mushuklarning xumor-xumor miyovlashlari ham eshitilmaydi.

Mirshablar qayoqqa yo‘qolishdi? „Dod solaman, shunda yugurib kelishadi“, dedim o‘zimga o‘zim. Ovoz berdim, biroq tirik jonning sasi chiqmadi.

Qattiqroq baqirdim. Mening juda zaif, bo‘g‘iq ovozim hatto aks-sado bermay yutilib ketdi – u go‘yo tun, ha, aynan ana shu zim-ziyo tun tomonidan yanchib, yakson qilib tashlangan edi.

Men endi baralla dod soldim:

– Yordam beringlar! Yordam beringla-ar! Yorda-a-am!

Mening noumid qichqirig‘im javobsiz qoldi. Har holda, soat necha bo‘ldiykin? Men soatimni chiqardim, ammo

gugurt yo‘q. Uvoqqina mexanizmning zaif chiqillashiga tasavvur etib bo‘lmas alomat bir quvonch bilan quloq tutdim: ishlayapti! Har qalay, men yolg‘iz emas ekanman. Aql bovar qilmaydi!.. Yana ketaverdim, xuddi ko‘r odam singari devorlarni aso bilan paypaslab ketaverdim. Alaloqibat, kun yorisha boshlarmikan, degan umidda dam-dam osmonga qarab qo‘yaman, ammo boshim ustidagi cheki yo‘q fazo qop-qorong‘i, mutlaqo zimiston, shahardan ko‘ra zimistonroq edi.

Har qalay, soat necha bo‘lsa ekan? Menga juda uzoq adashib yurganday tuyulyapti, negaki oyoqlarim chalishib, harsillayman, ustiga-ustak o‘larday och qoldim. Men bir qarorga keldim va birinchi duch kelgan eshikning mis halqasini tortdim, eshik qo‘ng‘irog‘i uy ichida baralla jaranglay boshladi. Bu jaranglash juda g‘alati – go‘yoki uyda shundan boshqa tovush yo‘qdek.

Men kutib turaverdim, na biror tirik jon sas beradi, na birov eshikni ochadi. Qo‘ng‘iroqni yana bir marta urdim, kutdim – yana hech gap yo‘q.

Meni qo‘rquv chulg‘ab oldi! Qo‘shni uy sari otildim va qo‘ng‘iroqni eshikbon uxlaydigan qorong‘i dahlizga ham qattiq eshitiladigan qilib yigirma martacha urdim. Nima qilayki, eshikbon ham uyg‘onmadi – men yana zo‘r-ba-zo‘r oldinga intildim: butun kuchim bilan eshik dastaklarini, qo‘ng‘iroq halqalarini siltalayman, dam aso bilan, dam mushtim, dam oyoqlarim bilan eshiklarni uraman, harchand urinmay, ular to‘rsayib zich tambalangancha qolaverdi.

Daf‘atan Markaziy bozorda ekanligimni bilib qoldim. Bozor bo‘m-bo‘sh edi – na biror-bir sas, na bir harakat sharpasi, na birorta arava, na bir inson zoti, na sabzavotlar g‘arami, na gul dastalari – hammasini xuddiki yer o‘z komiga tortganday! Bozor butunlay huvullagan, harakatsiz, tashlandiq va o‘lik edi.

Meni rosmanasiga vahima bosdi. Nima bo'lyapti o'zi? Ey Xudoyim, nima bo'lyapti o'zi?!

Yana olg'a yurdim. Soat necha bo'ldi? Necha? Kim ay-tadi, soat necha? Butxonalar qo'ng'iroqxonasidagi soatlar ham, binolardagi soatlar ham mum tishlaganday jim. „Soa-timning shisha qopqog'ini sindiraman-da, millarini bar-moqlarim bilan paypaslab vaqtni bilib olaman“. Shunday xayol bilan soatimni chiqardim... yo'q, u ham ortiq chiqil-lamay qo'ygandi... soatim to'xtab qolgandi. Na shaharda, na havoda – hech narsa, ortiq hech narsa qilt etmaydi: na bir shitirlash, na yilt etgan nur, na bir shabada! Hech narsa! Ortiq hech narsa! Hatto tobora uzoqlashib borayotgan fay-tonning zaif taraqlashi ham eshitilmaydi – hech narsa!

Endi men qirg'oqda turardim, daryodan muzday shaba-da esmoqda.

A, Sena-chi? U haliyam oqyaptimikan?

Shuni bilгим keldi, timirskilanib zinani topdim, sho-shilmay pastga tushdim...

Hatto suvning ko'prik ostidagi guvullashi ham eshi-tilmaydi... Yana pillapoyalar... keyin qumloq... balki, suv-dir... Suvga qo'limni tiqdim... U hali oqayotir... oqayotir... sovuq... sovuq... sovuq... qariyb muzday... Hatto butunlay to'xtab qolganday... oh, deyarli ado bo'lganday.

Birdan aniq-tiniq anglab yetdimki, endi hech qachon yuqoriga ko'tarilish uchun o'zimda kuch topolmayman... shu yerda – shundayicha o'lib ketaman... o'lib ketaman – ochlikdan, holsizlikdan, sovuqdan.